VERSCHUIVENDE INTERPRETATIES VAN HET WOORD MEDIENE

De documentaire die we zonet hebben gezien, heeft als titel *De verdwenen Mediene: een documentaire over het joodse leven in de provincie voor de Tweede Wereldoorlog*. In het begleidende persbericht is sprake van 'in de Mediene' – en ter verduidelijking wordt hier 'de provincie' aan toegevoegd – 'gewortelde Joden'. Tot zover is de interpretatie van het woord *Mediene* correct. Maar als in hetzelfde persbericht sprake is van stad Groninger Joden die in de *Mediene* woonden, zouden destijds maar weinig van de Groninger Joden dit hebben beaamt: waarschijnlijker is dat ze zich beledigd zouden hebben gevoegd.

Historiografisch is het goed dat we ons vandaag, op deze plaats, en vooral kort, rekenschap geven van de verschillende betekenissen van het **woord *Mediene*** en de **verschuivingen** die hierin in de loop der tijd zijn opgetreden. Die zijn namelijk tamelijk onthullend wat betreft het denken over Joden in Nederland. Overigens ben ik bij deze korte uiteenzetting **schatplichtig aan** de uit Winschoten afkomstige joodse historicus wijlen **Jaap Meijer**, die in zijn *Jood en Jodendom in Stad en Ommelanden*, een polemisch geschrift waarin hij **afrekent met** wat hij, met enige dedain, de **Medinologie** noemt, en de betekenisgeschiedenis van het woord *Mediene* onderzoekt.

Het Hebreeuwse woord ***Mediena*** betekent oorspronkelijk **ressort** en van hieruit krijgt het de **betekenis provincie en later landschap en land**. In Nederland **behoudt** het woord de **oorspronkelijke** Hebreeuwse **betekenis**: Meijer haalt als bewijsplaatsen hiervoor een paar aanstellingen van rabbijnen aan. Zo noemt Samuel Berenstein zich in 1822 opperrabbijn van Amsterdam en Amersfoort ***Wehamedienot*** d.w.z. het **synagogaal ressort**. Dezelfde Berenstein was aan het begin van de 19e eeuw rabbijn van Groningen en in een verzoek namens de Joodse Gemeente Appingedam uit 1803 tekent hij als opperrabbijn van ***Kahal Kadosj Groningen Wehamediena***: met andere woorden zoals een echte Groninger zou zeggen als opperrabbijn van Stad en Lande. Historiografisch van belang: want plaatsen als de Pekela's en Winschoten beschikken in dat jaar over een eigen rabbijn en een centraal orgaan, het Opperconsistorie, dat namens de Nederlandse Joden allerlei zaken regelde en tevens in alle gewesten opperrabbijnen aanstelde, zou nog vijf jaar op zich laten wachten. In zo ver liep Berenstein al min of meer voor de troepen uit.

Overigens, en dit terzijde, in Duitsland heeft *Mediene* slechts de betekenis van al hetgeen zich buiten een stad bevindt: het platteland. De Kieler

politiecommissaris Ave-Lallemant publiceerde in 1858 een indrukwekkende studie naar de Duitse Gaunersprache: en hierin is een *Medinegeher*, en hij geeft nog meer samenstellingen, iemand die met zijn mars de landstraten langs gaat. En ook het in 1962 gepubliceerde werk van Scalia Landman, *Jiddisch: das Abenteuer eine Sprache* geeft als betekenis slechts provincie en platteland. Opvallend is verder dat in Duitse publicaties over joods leven in de provincie het woord *Mediene* afwezig is.

In de loop van de 19e en 20ste eeuw verkreeg het woord *Mediene* in Nederland allengs een andere, meer onaangename, betekenis. Het werd synoniem voor onbeschaafde streken. Allicht dat de bewoners uit diezelfde streken eveneens als onbeschaafd beschouwd werden. Vooral in Mokum, de eerste stad onder alle steden, werd nogal minachtend neergekeken op al die provincialen met hun voortdurende ruzies. Nu er nauwelijks nog joden zijn in dit land is deze betekenis verdwenen. De Amsterdammer moet nu, althans afgaande op spreekkoren bij het zich als joodse club afficherende Ajax, genoegen nemen met het woord boeren om uiting te geven aan hun dédain voor hetgeen uit de provincie komt. Maar iemand uit Leeuwarden of

Groningen keek destijds met dezelfde dédain neer op al die kleine joodse gemeenschappen als de Amsterdammer.

Na de Tweede Wereldoorlog trad er een **verdere verschuiving** van het woord *Mediene* op. Het krijgt dan meer een gevoelsbetekenis. Naar analogie van het in 1948 verschenen boek van Jaap Meijer met als titel *Het verdwenen Getto*, publiceerde Hartog Beem **in 1950** zijn werk *De verdwenen Mediene*. In dit werk kijkt Beem met weemoed terug op de geschiedenis van zijn jeugd. En onder invloed van al hetgeen dat van de aardbodem was weggevaagd en naar de mens gesproken nooit meer zou terugkeren, was hij geneigd joodse typetjes als slofjood, glimjood en klerenjood, dictatoriale gemeentebestuurders en slechte onderwijzers in retrospectief te romantiseren. Dat er her en der, ook in de *Mediene*, scherpe problemen hebben bestaan tussen joden en niet-joden ervaren we niet. Ook in de film die we net hebben gezien komt dit naar voren. Wijlen Barend Cohen uit Leeuwarden benadrukt de gezelligheid van de joodse gemeenschap in Leeuwarden (overigens, nogmaals: zeker geen stad in de *Mediene*). Hij vertelt erover op een manier dat je als kijker zou wensen daar deel van uit te mogen maken. Van anti-semitisme, of vriendelijker gesproken, **risjes** was in

Leeuwarden geen spoor. Bij mevrouw De Lange, vandaag hier aanwezig, horen we tussen de regels door een andere werkelijkheid. In Hoogezand, en dat nu was wel de *Mediene*, werden de joden toch als anders beschouwd. Het waren wel luu, maar toch duidelijk: aandere luu. En dezelfde teneur kan men lezen in de interviews die Johan van Gelder een paar jaar geleden joden uit de stad Groningen heeft afgenomen. Maar ook als ik krantenberichten uit de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw leest ter herdenking van het feit dat een synagoge is gebouwd, benadrukken de joodse bestuurders altijd maar weer hoe goed **de** verschillende religies in de desbetreffende plaats toch **samenleven**. En dat er geen sprake is van enig onderscheid tussen joden en niet-joden. Zulke berichten maken mij argwanend. In de eerste plaats al het gebruik van het woord religies: joden en niet-joden zullen ze wel bedoelen denk ik dan maar. En als er daadwerkelijk geen sprake is van enig onderscheid, waarom zou je dat dan nog benadrukken, denk ik enigszins vilein. Maar het is allemaal interpretatie, ik geef het toe. Atmosferen bewijzen valt niet mee.

Tot slot: Was tot ver in de 20ste eeuw het woord *Mediene* alleen opgenomen in specialistische woordenboeken, de vloed aan na-oorlogse publicaties over

en met het woord *Mediene* in de titel heeft aan het eind van die eeuw ook zijn neerslag gevonden in de Nederlandse taal. Vanaf 1993 is het woord in de Van Dale opgenomen en vanaf 1990 in de Woordenlijst van de Nederlandse Taal. De Van Dale geeft als eerste betekenis 'de joodse nederlanders buiten Amsterdam'. En pas op de tweede plaats de meer correct betekenis 'provincieplaats of platteland'.